

BAĞDAT PAKTI'NIN KURULUŞ SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU VE BATI İLE İLİŞKİLERİ

Selma Göktürk Çetinkaya*

Özet

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dış politikadaki yapılanmasında Batı yanlısı bir yol takip eden Türkiye, Sovyetler Birliği'nin gerek kendisine yönelik tehditlerinin, gerekse Ortadoğu'daki yayılcı politikasının verdiği tehlikelerin de etkisiyle ABD'nin isteği doğrultusunda Bağdat Paktı oluşumu içine girmiştir. Oluşum sürecinde ilk olarak Türk-Irak Paktı olarak gündeme gelen Bağdat Paktı'nda Türkiye ve Irak'tan ayrı İran ile Pakistan, ayrıca Batılı bir ülke olarak da İngiltere yerini almıştır. Kurulmasını istemesine rağmen ABD'nin pakt içinde bulunmaması, Ortadoğu'da güçlü bir İngiltere istemeyen Fransa'nın da bu yapılanmada yer almak istemesi bahsi geçen oluşumun Batı eksenindeki yansımalarıdır. Öte yandan Ortadoğu'da Bağdat Paktı'na dâhil olan ülkeler, bu pakta karşı çıkarak kendi savunma teşkilatlarını oluşturan Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan ve iki oluşumun da dışında kalan devletler olarak üçe bölünme söz konusu olmuştur. Üçüncü grupta yer alan Lübnan ile paktın kuruluş sürecinde yakınlaşmışsa da Suriye'nin olmadığı bu oluşuma Lübnan girmemiş, Suriye ile Türkiye arasındaki arabuluculuk faaliyetleri de sonuçsuz kalmıştır. İsrail ise Ortadoğu'daki varlığı için Bağdat Paktı'nı tehlikeli gördüğünü belirten beyanlarda bulunmuştur ki bu dönemde Türkiye ile ilişkilerinde gerginlikler de yaşamıştır. Yapılan çalışma 1955 yılı dâhilinde Türkiye'nin bu pakt çerçevesinde Ortadoğu ve Batı ülkeleri ile ilişkilerini kapsamaktadır. Şimdiye değin yapılan çalışmalarda kullanılmadığı görülerek ve dönemin mühim bir süreli yayını olması hasebiyle Akis Dergisi öne çıkarılmak istenmiş, hem coğrafi hem de kültürel yönden Batı ile Doğu arasında köprü vazifesi gören Türkiye'nin bu vazifesini ifa ettiği bir oluşum olarak Bağdat Paktı'nın kurulduğu yıl içindeki gelişmelerde izlediği dış politika anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Bağdat Paktı, Türkiye, Irak, İngiltere, ABD

---

* Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, selma.cetinkaya@bilecik.edu.tr.

RELATIONS OF TURKEY WITH MIDDLE EAST AND THE WEST DURING THE FORMATION PROCESS OF BAGHDAD PACT

Abstract

Turkey, having followed a western oriented policy in foreign policy after WWII entered the formation process of Baghdad Pact upon the request of USA and under the effect of the threats of Soviet Union and the dangers originating from Soviet Russia's expansionist policies in the Middle East. Baghdad Pact was formed by Turkey, Iraq, Iran, Pakistan and the United Kingdom. When it comes to the reflections of the Pact in the West, the USA did not get involved in it although it was volunteer at the beginning. The same situation was also valid for France having not desired a strong United Kingdom in the Middle East. When the Middle East was analyzed it was divided into three different groups, first of which consisted of the countries having involved in the process. Secondly, Egypt, Syria and Saudi Arabia formed their own defence organization. Lastly there were also the states having stayed out of the process. This study covers the relations of Turkey with the Middle East and the West within the framework of that Pact formed in 1955. *Akis* which was one of the significant periodicals of its period will be basic source of this study.

Keywords: Middle East, Bagdad Pact, Turkey, Iraq, England, USA

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında dünyadaki dengelerin değişmesi ve Avrupa'da ortaya çıkan boşluk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin tehditkâr tutumunu ortaya çıkarmıştır. Sovyet tehditlerinin Türkiye'ye de yönelik olması Batı ile ve özellikle de ABD ile yakınlaşmayı gündeme getirmiştir. NATO'ya alınması sonrasında Sovyet Rusya'ya karşı güvenliğini sağlama noktasında önemli bir adım atmış olmasına karşın Çin Halk Cumhuriyeti'nin ortaya çıkması komünizm tehlikesini daha geniş bir sahaya yaymış ve bu bağlamda Türkiye kendi güvenlik sistemini genişletebilmek amacıyla Balkan ve Bağdat Paktlarının kurulmasında etkin rol oynamıştır¹. Bu süreçte

---

¹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt 1-2 (1914-1995), Alkım Yayınevi, İstanbul 2005, s. 517

İngiltere ve ABD'nin Türkiye'den de konuyla ilgili isteklerinin bulunması adı geçen ittifaklık sistemlerinin ortaya çıkışında kolaylaştırıcı olmuştur. Ancak kolaylaştırıcılığının yanı sıra pakta dâhil olmak istemeyen Balkan ve Ortadoğu ülkelerinin bu kararlarında Batı ülkelerinin yapılanmalar içinde yer almasının tesiri de göz ardı edilmemelidir. Buna ek olarak Türkiye'nin ABD ve İngiltere ile yakın ilişki içinde olması, özellikle Ortadoğu'da sıkıntılı bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Batı'nın isteklerinin Türkiye'nin güvenliğiyle örtüşür düzeyde olması da Ortadoğu ülkeleri için olumsuz algılanmıştır. Batılı ülkelerle Türkiye'nin bu örtüşür düzeydeki taleplerinde Türkiye'ye çok iş düştüğü de muhakkaktır.

1955 Öncesinde Türkiye, Batı ve Ortadoğu

Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile ilgili görüşmeler esnasında İngiltere, bu birliğe girilmesi durumunda Ortadoğu savunmasında üzerine düşen görevi yerine getirmesini istediklerini açıkça beyan etmiştir. Buna karşın dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de bu isteği yerine getireceklerine dair teminat vererek Avrupa'nın stratejik ve ekonomik yönden savunulması bakımından Ortadoğu savunmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir². Ayrıca Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği Birinci Müsteşarı B. E. Kuniholm ile yaptığı görüşmede CHP'nin zayıf ve kendi aralarında bölünmüş olan Arap ülkeleriyle ilişki kurmanın aleyhte olacağını düşündüğünü, İsmet İnönü'nün de I. Dünya Savaşı sırasında yaşananlardan dolayı Araplarla arasının iyi olmadığını söyleyen Köprülü, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerinin düzeltilmesi gerektiğine inandığını eklemiştir. Yine Köprülü'ye göre Sovyetler Birliği'nin zayıf Arap ülkelerini ele geçirmesini önlemek adına da ilişkilerin geliştirilmesi gerekmektedir³. Buradan yola çıkarak Türkiye kendi güvenliğini de düşünmek suretiyle Ortadoğu'da etkili olmaya sıcak bakmıştır diyebiliriz. Gerek Batı'ya yakınlaşabilmek gerekse tarih

---

² Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 143-144

³ Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2007, s. 42-43

boyunca kendisine tehdit olarak gördüğü Ruslardan korunabilmek adına Türkiye 1950 itibariyle Ortadoğu ile ilişkilerinde bir dönüm noktası yaşamaya başlamıştır.

14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin NATO'ya üye olmasını kolaylaştırabilme düşüncesiyle ABD ve İngiltere'nin Ortadoğu'da güvenlik örgütü kurulmasına yönelik girişimlerinde destekleyici rol oynamaya gayret gösterdiğini söylemek mümkündür. Nitekim ilk olarak Ortadoğu Komutanlığı ve Ortadoğu Savunma Örgütü⁴ gibi yapılanmalarda ABD'den askeri ve ekonomik yardım alabilmek gayesiyle yer almaya çalışılmış, ancak Arap milliyetçiliği nedeniyle bu girişimlerden netice alınamamıştır. Örneğin pakt sürecinde ABD ile olan ilişkilerimiz dış politikada dostluk çerçevesinde olmakla birlikte iktisadi yönden sıkıntılı bir gidişat izlemiştir. Yardım talebimizi geri çevirerek kredi açmayı reddeden ABD, Başbakan Yardımcısı Zorlu'yu Washington'a göndermek isteyen Ankara'ya bu gezinin zamansız olduğunu bildirmiştir. Bu durumun Menderes'i kızdırdığına dair New-York Times'da da haberler çıkmıştır⁵. ABD Büyükelçisi Avra Warren'in İzmir'de gazetecilere verdiği demeçte Türkiye'nin ABD'den her sene aldığı 72,5 milyon doların haricinde 300 milyon dolar istediği, bunun için ABD'nin enflasyon ve plansızlığa son verilmesi gibi isteklerinin olduğu, konuyla ilgili olarak Ankara'da 19 Amerikalı uzmanın ekonomik incelemelerde bulunduğu gibi hususlar

---

⁴ İngiltere'nin Mısır ve Irak gibi Arap ülkeler ile birlikte Türkiye'nin de dahil olacağı bir bölgesel savunma örgütü kurma isteği sonrasında doğan Ortadoğu Komutanlığı fikrini, ABD istemediği için İngiltere vazgeçmiştir. Ancak Kore Savaşı sonrası Türkiye'nin başarısının hissedilmesi ve Sovyetlerin bölgede tehdit oluşturmaya başlaması ile ABD için mühim görülmüştür. Bu noktada İngiltere ve ABD Ortadoğu Komutanlığı'nın oluşturulması için uzlaşmış, Türkiye de bu oluşumu "zorunlu ve yararlı" gördüğünü açıklamıştır. Mısır'ın Ortadoğu Komutanlığı'na sıcak bakmamasıyla İngiltere ve ABD bunu askeri bir teşkilatlanma olmaktan çıkarıp Ortadoğu Savunma Örgütü'ne dönüştürmüştür. Yine de İngiltere Irak ve Ürdün, ABD ise Mısır'a ağırlık verince sıkıntı yaşanmış ve bu yapılanma gerçekleşmemiştir. Bkz. Behçet Kemal Yeşilbursa, "Bağdat Paktı (1955-1959), *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6, 2011, ss. 85-100, s. 86-87

⁵ Akis, "Amerika ile Münasebet", 7 Mayıs 1955, s. 9

ortaya çıkmıştır⁶. 1955 Haziranının ilk yarısında ise Türkiye'nin 300 milyon dolarlık kredi talebi ABD tarafından reddedilerek yerine 30 milyon dolar verilmesi uygun görülmüştür⁷. Yine de coğrafi konumu ve kültürel oluşumuyla hem Batılı hem de Doğulu bir yapısı olan Türkiye, Ortadoğu ile ilgili olarak kendisine yüklenen misyonun farkındalığıyla Batı destekli bir teşkilatlanmada lokomotif rol oynayacağını dönem itibarıyla artık bilincindedir. Bu bağlamda 1953'te ABD'nin isteği doğrultusunda Ortadoğu'nun kuzeyinden geçip SSCB'yi kuşatacak ve Türkiye, Suriye, İran, Irak ve Pakistan'ın yer alacağı yeni bir teşkilatlanma gündeme gelmiştir⁸.

ABD'nin bu isteğinde Ocak 1953'te Eisenhower'ın⁹ başkan seçilmesiyle yeni bir döneme geçilmesinin etkisi göz ardı edilmemelidir. Nitekim Eisenhower'la birlikte Ortadoğu politikasını gözden geçiren ABD, özellikle Türkiye ve Pakistan'ın içinde bulunması gereken Ortadoğu'da bir savunma sisteminin oluşturulması için Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'ı 11-28 Mayıs 1953'te on bir Ortadoğu ülkesini ziyaret etmesi için bölgeye göndermiştir. Bu gezinin Türkiye ayağı 26-27 Mayıs'ta gerçekleşmiştir. Esasen gezi programına Türkiye dâhil edilmemiş olmakla birlikte Başbakan Menderes'in talebi doğrultusunda Dulles 26 Mayıs'ta Ankara'ya gelerek Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile görüşmelerde bulunmuştur. Bu süreçte, 26 Mayıs akşamı, Türk Hükümeti verdiği

---

⁶ Akis, "Dış Yardım", 21 Mayıs 1955, s. 4

⁷ Akis, "300 mü, 30 mu?", 18 Haziran 1955, s. 4-5

⁸ Melih Aktaş, *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*, Şema Yayınevi, İstanbul 2006, s. 100, Gencer Özcan, "Ellili Yıllarda 'Dış' Politika", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, ss.97-150, s. 126-127

⁹ Dwight David Eisenhower 20 Ocak 1953 Salı günü yemin ederek görevine başlamış, 20 Ocak 1961'e kadar iki dönem ABD Devlet Başkanlığı yapmıştır. Bkz. "Dwight David Eisenhower Chronology", *Dwight D. Eisenhower Presidential Library, Museum and Boyhood Home*, <https://www.eisenhower.archives.gov> (Erişim 14 Haziran 2016)

memorandumla Ortadoğu'yu savunmaya yönelik teşkilata liderlik yapmaya talepkar olduğunu belirtmiştir¹⁰.

1 Haziran 1953'te Ulusal İstihbarat Konseyi'nde, Ortadoğu gezisiyle ilgili raporu doğrultusunda bir açıklama yapan Dulles, Sovyetler Birliği'nin tehdidine açık konumda bulunan Pakistan, İran, Irak, Suriye ve Türkiye'yi içeren "Kuzey Kuşağı" isimli savunma projesini ortaya atmıştır. Türklerin Sovyetlere karşı askeri işbirliği yapmakta istekli olduğunu ancak ekonomik kapasitelerinin ötesine geçen bir yeniden silahlanma isteklerinin bulunduğunu söyleyen Dulles, Pakistan için de "Müslüman olmasına rağmen fazlasıyla dost canlısı" değerlendirmesini yapmıştır¹¹. Bu proje kapsamında ABD 28 Aralık 1953'te ve 19 Mayıs 1954'te, Türkiye ise 2 Nisan 1954'te Pakistan ile anlaşma imzalamışlardır. Karaçi Antlaşması olarak da bilinen ve Türkiye Büyükelçisi Selahattin Arel ile Pakistan Dışişleri Bakanı Zülfikar Han arasında imzalanan Türkiye-Pakistan Dostane İşbirliği Antlaşması'nın askeri bir özelliği olmayan kültürel, ekonomik ve teknik bir yapısının olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca Ortadoğu Savunma yapılanmasının ilk adımı olan bu antlaşmayı imzalayan iki tarafın da bölgenin Arap olmayan ülkelerinden olduğunu¹² ve Pakistan'ın ABD'nin söz verdiği yardımı alabilmek adına Türkiye'nin şahsında Batıya yaklaştığını¹³ söyleyelim.

Kuzey Kuşağı Savunma Projesi için Pakistan ile anlaşmaya varan Türkiye'nin ilişki kurduğu ikinci ülke ise Irak olmuştur. Menderes'in Amerikan Büyükelçisi Avra Warren'e¹⁴ söylediği üzere, Irak hemen bir

¹⁰ Halil Akman, Suat Zeyrek, "John Foster Dulles'in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Sayı: II/2, 2013, ss. 259-288, s. 261, 275

¹¹ Michael J. Cohen, *Fighting World War Three from the Middle East Allied Contingency Plans, 1945-1954*, Frank Cass&Co Ltd, Portland 1997, s. 315-317

¹² Mustafa Bostancı, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013, ss. 171-184, s. 173-174, Yeşilbursa, s. 88

¹³ Akis, "Dış Politikamıza Bakış", 27 Ağustos 1955, s. 11

¹⁴ Avra Milvin Warren (1893-1957), Olağanüstü ve tam yetkili büyükelçi olarak 28 Temmuz 1953'te Türkiye'ye atanmıştır. 17 Şubat 1956'ya değin bu görevde kalmıştır. Son görev yeri Türkiye olan Warren'in önceden görev aldığı ülkeler sırasıyla Dominik Cumhuriyeti, Panama, Yeni Zelanda, Finlandiya ve Pakistan

pakta imza atmaktansa öncelikle Türk-Pakistan Anlaşması gibi bir ikili anlaşmaya sıcak bakmıştır. Esasen sadece Irak değil, ABD'nin paktın içinde yer almasını istediği hiçbir devlet Batı desteğine sahip olmayı beklememektedir. Dolayısıyla Türkiye, Irak'ı Pakistan'la yapılmış olan anlaşmaya dahil etmeye yönelik baskı uygulamamış, onunla da yine ikili bir anlaşma yapma yoluna gitmiştir¹⁵. Bununla ilgili temaslar da 1955'in başında yaşanmıştır. Ancak hemen ilave edelim, her ne kadar Irak da diğer ülkeler gibi "Batı desteği" gibi bir beklenti içinde olmasa da hem İngiltere'nin desteğini sağlamış hem de ABD kendisine Bağdat Pakti doğrultusunda kullanmak şartıyla verdiği tankı almıştır. Ayrıca Bağdat Pakti'nden sonra Arap coğrafyasının liderliği noktasında da önemli bir yere gelmiştir¹⁶.

Bağdat Pakti'na Giden Süreçte Türkiye-İrak İlişkileri

Irak ile temasta bulunmak üzere Başbakan Adnan Menderes, 4 Ocak 1955'te Bağdat'a gitmeyi planlamış, birkaç ay önce Türkiye'ye gelen Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın ziyaretine karşılık yapılacak bu gezide ittifaklık görüşmelerinin yanı sıra iktisadi ve kültürel düzenlemelere de gidilmesi düşünülmüş ve hatta Ankara Hükümetinin bütçesine dâhil etmiş olduğu Irak'tan alınacak olan petrol borcunun görüşülmesi gerektiğine dair basında yorumlar yapılmıştır¹⁷. Planlandığı günden iki gün sonra, 6 Ocak'ta İstanbul'dan Bağdat'a hareket eden Menderes liderliğindeki ve basından Sefa Kılıçlıoğlu ile Burhan Belge'nin olduğu Türk heyetinde, Köprülü hariç, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi'den başka hariciyeciyer almaması da ilginçtir ki buna sebep olarak belirli bir meseleden ziyade

---

olmuştur. Türkiye'den sonra Pakistan'a görevlendirilmişse de Senatonun tatili sırasında tayini olmuş ve bu ataması altında görev yapmamıştır. Bkz. "Principal Officers and Chiefs of Mission, by Year. 1955, *Office of the Historian*, <https://history.state.gov> (Erişim 19 Temmuz 2016)

¹⁵ Elie Podeh, *The Quest for Hegemony in the Arab World, The Struggle over the Baghdad Pact*, E. J. Brill, Leiden/Netherlands 1995, s. 94

¹⁶ Sabit Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 35-36, Mayıs-Kasım 2005, ss. 313-332, s. 316

¹⁷ Akis, "Bir Politikanın Başarısı", 1 Ocak 1955, s. 9

fikir alışverişinde bulunmak için bu ziyaretin gerçekleştirilmesi gösterilmiştir. Aslında bu söylemin altında, çıkabilecek yersiz haberleri önlemek vardır diyebiliriz. Yine de dönemin basınında bununla ilgili haberlere yer verilmiş, Akis de bu gezinin “Arap Birliği” oluşturmaya yönelik olduğunu belirterek zaten Türkiye’deki Arap ülkelerinin diplomatlarının da buna yönelik fazlasıyla beyanat verdiğini, hatta Menderes’i “vezirülazam” diye hitap edecek kadar benimsediklerini yazmıştır¹⁸.

Arap ülkelerinin Batı’ya yakınlaşabilmek için Türkiye’yle dostluk kurmalarının gerektiğine inandıklarını belirtelim. Irak, İran ve Türkiye’nin bir tehlike anında en zorda kalacak üç devlet olduğu için işbirliğinin zorunlu görüldüğünü ve Nuri Said Paşa’nın belirttiği üzere Ortadoğu’da kurulacak sistemin özünü Arap Birliği’nin oluşturacağını düşünülmesi de önemli ayrıntılardır. Ancak “Arap Birliği” olarak telaffuz edilmesine karşın Türkiye’nin içinde bulunmasıyla bu özelliğinin kaybedileceğinin fark edilmemesi enteresandır. Yine de tek partili rejimin olduğu Irak’ta Menderes’in ziyaretine önem verildiği ve Türklerle müttefikliğin kendilerine çok şey katacaklarını, bu birlikteliğin Türkiye’den ziyade kendilerine fayda sağlayacağını düşünmeleri öne çıktığı için birliğin sıfatının önemi ikinci derecede yer almıştır¹⁹. Bu gezideki ilk büyük Türk-İrak toplantısı 10 Ocak 1955’te gerçekleştirilmiştir. Toplantıya katılan Irak heyetinde Başbakan Nuri Said Paşa, Başbakan Yardımcısı Ahmet Muhtar Baban, Devlet Bakanı Burhanettin Başayan, Ankara Büyükelçisi İbrahim Akif El Alusi, Irak Dışişleri Genel Sekreteri Bahaddin Avni yer alırken Türk heyetinde ise Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi ve Bağdat Büyükelçisi Muzaffer Göksenin vardır. Bu toplantı iki tarafı da memnun edecek şekilde sonuçlandırılmıştır²⁰.

Ancak Türkiye-İrak arasındaki bu yakınlaşma ve Nuri Said Paşa’nın serbestçe pakt imzalayabileceğini söyleyerek özellikle Mısır’a sesini duyurmak istemesi Cemal Abdünnasır’ı oldukça rahatsız etmiştir. Tam da bu esnada Bağdat’taki Türkiye Büyükelçiliğinin bahçesinde

¹⁸ Akis, “Arap İçi mi, Arap Dışı mı?”, 8 Ocak 1955, s. 8-10

¹⁹ Akis, “Arap İçi mi, Arap Dışı mı?”, 8 Ocak 1955, s. 8-10

²⁰ Milliyet, “Türkiye-İrak Görüşmeleri”, 11 Ocak 1955, s. 1-7

bombalama olayı yaşanmıştır. Bomba can ve mal kaybına yol açmamış olmakla birlikte Irak'ta büyük üzüntü yaratmıştır. Irak Hükümeti bombayı atanların komünist veya siyonist olduklarını söylemekle birlikte Akis'e göre "Arap memleketlerinde siyasetlerin bu vasıta ile çözümlenip bozulduğunu herkes bilmektedir". Bununla ilgili olarak Türk-İrak ilişkilerindeki gelişmeler Mısır'ı rahatsız etmiş, Menderes'le iyi münasebeti bulunan Nuri Sait Paşa'nın siyasetten uzaklaştırılması düşünülmüşse de Irak Kralının kendisine sadık olması bunu engellemiş, darbe mevzubahis olmadığı için suikast akla gelmiş ve neticede Türk Büyükelçiliğine bomba atılmıştır tahmini yapılmıştır²¹. Bunların Menderes'in gezisinin ardından yaşanması da Akis'in tahminlerini doğrular nitelikte görülebilir.

Yoğun geçen bu dönemde Ortadoğu gezisinde Irak'tan ayrı Suriye ve Lübnan'a da geçen²² Başbakan Menderes, 22 Şubat 1955'te Dışişleri Bakanlığı'ndaki çok az kişiden başka kimsenin bilmediği şekilde, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu ile yeniden Bağdat'a gitmiştir. Bu gezi, Türk-İrak Pakti'nin imzalanması için, bütçe görüşmeleri yarıda bırakılarak, Menderes'in gördüğü lüzum üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeyi öne çeken gelişme ise İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in Mısır'da Abdünnasır'la görüşmesi olmuştur. Sonrasında Eden Bağdat ve Ankara'yı da ziyaret edecektir ki bu ziyaretler olmadan Türkiye ile Irak pakti imzalayarak İngiltere'nin karşısına çıkmak istemişlerdir diyebiliriz²³. Ancak İngiltere'nin bu pakti gerçekten isteyip istemediği sorusu da akıllara takılmış, İngiltere'de bazı kesimlerin ABD himayesinde oluşturulacak olan bu pakttan endişelendikleri de gündemde yer almıştır. Basında ise Eden'in Mısır gezisinde Abdünnasır'dan sessiz kalmasını istediği yer bulmuş, buna karşılık Abdünnasır Eden'a Nuri Said Paşa üzerinde etkili olmadığı takdirde İngiltere'nin kendilerine güvenmemesini söylemiştir²⁴.

²¹ Akis, "Uyuşmayanlar", 5 Şubat 1955, s. 16

²² Türk heyeti, 14 Ocak 1955'te Bağdat'tan Şam'a gitmiş, burada da Lübnan'ın daveti üzerine aynı gün Beyrut'a geçmiştir. Bkz. Milliyet, "Başvekil Bugün Suriye'ye Gidiyor", 14 Ocak 1955, s. 1-7

²³ Akis, "Menderes Bağdat'ta", 26 Şubat 1955, s. 9-10

²⁴ Akis, "Eden'in Turnesi", 26 Şubat 1955, s. 27

Yine de Türkiye'nin bu süreçte sadece İngiltere yanlısı Irak'tan olumlu tepki aldığını söylemek gerekir. Öteki ülkelerin de zaman içinde kendilerine katılacağı umuduyla Türkiye ile Irak arasında 12 Ocak 1955'te bir deklarasyon, 24 Şubat 1955'te de Bağdat'ta Karşılıklı İşbirliği Antlaşması imzalanmış²⁵, böylelikle Bağdat Paktı'nın kuruluş serüveni başlamıştır. Bağdat Paktı'na Türkiye ve Irak'ın ardından 4 Nisan 1955'te İngiltere²⁶, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te İran katılmıştır²⁷.

Türk-İrak ilişkilerinin devam ettiği bu süreçte iç politikada da dışarı ile ilişkiler noktasında çok önemli bir gelişme yaşanmıştır. 22 Nisan 1955'te Başbakanlıkta Türkiye ile Irak arasında Bağdat'ta imzalanan karşılıklı yardım antlaşmasının onaylı metinleri karşılıklı olarak diğer tarafa verilmiştir. Bu alışveriş Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile Irak'ın Ankara Büyükelçisi Akif el Alusi arasında gerçekleştirilmiştir. Aynı gün TBMM'de Irak Parlamento Heyeti Başkanı bir konuşma yapmış, celse açılışında okunan Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile Fuat Köprülü'nün yeni oluşturulan Devlet Bakanlığına alındığı, Dışişleri Bakanlığına ise vekâleten Adnan Menderes'in bakacağı duyurulmuştur. Demokrat Parti'nin muhalefette bulunduğu yıllardan itibaren dış politikalarla ilgili çalışmalarda bulunan ve 1950 seçimleri sonrasında kendi isteğiyle Dışişleri Bakanlığı'na gelen Köprülü, beş yıl bu makamda kalmıştır. Fakat dış politikada daha dinamik bir yol izlenmeye başlanması, dış siyasetin bizzat Menderes tarafından idare edilir hale gelmesi ilk kez kuruculardan birinin ikinci plana itilmesini beraberinde getirmiştir. Esasen Lübnan Cumhurbaşkanının Ankara'da olduğu sırada alınan bu karar, bu kez Irak heyetinin Ankara'da bulunduğu bir esnada ilan edilmiştir. Zaten 2 Mayıs 1954 seçimlerinin sonrasında dışişlerini idare edecek bir başbakan yardımcılığı oluşturularak Dışişleri Bakanlığı fiilen

²⁵ Türk-İrak Paktı, TBMM'de 449 milletvekilinin beyaz oyuyla, oy birliği içinde kabul edilmiştir. Bkz. Akis, "Paktın Asıl Kıymeti", 5 Mart 1955, s. 10

²⁶ 30 Mart 1955'te parafe edilen İngiltere-İrak Antlaşması, 4 Nisan Pazartesi günü imzalanmıştır. Bkz. Akşam, "İngiliz-İrak Anlaşması", 2 Nisan 1955, s. 1

²⁷ Paktın üyeleri Türkiye, Irak, İngiltere, Pakistan ve İran'dır. NATO ve SATO'ya benzeyen Bağdat Paktı, ortak politik, askeri ve ekonomik amaçları arttırmak için oluşturulmuş bir savunma örgütüdür. Bkz. U.S. Department of State Archive, "The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO)", <http://2001-2009.state.gov> (Erişim: 17 Temmuz 2016)

Fatin Rüştü Zorlu'ya bağlanmış ve bir yıl sonra da Akis'in ifadesiyle "Dışişleri Bakanlığı hiçbir zaman tatminkâr olmayan" Fuat Köprülü görevden alınmıştır²⁸.

Bağdat Paktı ve Türkiye-Suriye İlişkileri

Türkiye'nin Irak, Pakistan ve İran dışındaki bölge ülkelerini pakta dâhil etme gayretlerinin olumlu sonuç vermediğini söylemek gerekmektedir²⁹. Bu noktada Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan arasında oluşturulması gündemde olan savunma ittifakının etkisi oldukça fazladır. Öyle ki sözü geçen ittifakın birinci maddesi, tarafların Türk-İrak Paktı'na katılmalarını ve herhangi bir yabancı ülkeyle müttefiklik oluşturmalarını yasaklamıştır. Suriye'deki istikrarsızlık nedeniyle yaşanan iç karışıklıkların da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Nitekim Başbakan Menderes'in 14 Ocak 1955'te Suriye'ye yapacağı gezi dolayısıyla yüzlerce öğrenci protesto gösterileri yapmıştır ve Suriye İçişleri Bakanlığı Türk Heyetinin geçeceği yerlerde geniş güvenlik önlemleri almıştır³⁰. 17 Mart 1955'te de Humus'ta komünistlerle Müslüman Kardeşler arasında çıkan çatışmalar sonrasında olağanüstü hal ilan edilmiş ve ordu şehre el koymuştur. Suriye'de bu süreçte iç savaşın çıkabileceğine yönelik söylentiler de oldukça yoğundur³¹.

Akis'te ifade edildiği gibi "ezelden beri devam eden Türk aleyhtarı nümayişler" artarak devam ettiği için Türkiye, Suriye'ye verdiği nota ile bu hareketlerin bitirilmesini istemiştir³². Buna karşılık 20 Mart 1955 Pazar günü Suriye'nin Ankara Büyükelçisi Nazım El Cezayirli, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye Suriye Dışişleri Bakanı Halid el Azem imzalı cevabi notasını vermiş ve aynı gün Menderes'le Başbakanlık'ta görüşmüş, bu görüşmede Menderes notayı olduğu gibi iade etmiştir. Notada her ne kadar dostane hislerden bahsedilse de bu dönemde Suriye'nin çeşitli yerlerinde hükümet tarafından gösteriler düzenlenmiş, Halid el Azem, Le Monde'un Ortadoğu muhabiri Edouard

²⁸ Akis, "Bir Devrin Sonu", 23 Nisan 1955, s. 5-6

²⁹ Özcan, s. 95, Cohen, s. 323

³⁰ Milliyet, "Suriye'de Nümayişler", 14 Ocak 1955, s. 1-7

³¹ Milliyet, "Suriye-Arap Müzakereleri", 18 Mart 1955, s. 7

³² Akis, "Orta Doğuda Kıvılcım", 2 Nisan 1955, s. 6

Sablier'ye Türkiye aleyhinde beyanat vermiş, Türk-Irak Paktının fiyasko olduğunu söylemiştir. Notanın iadesinin ardından Suriye'nin Mısır'la irtibata geçmesi de önemli görülmelidir. İki ülke arasındaki bu gerginlik, aradaki “uzun ve suni” sınırın varlığı dolayısıyla gündeme çatışma ihtimallerini de taşımıştır. Öte yandan Demokrat Parti'nin yayın organı diyebileceğimiz Zafer Gazetesinde Suriye'ye yönelik “madrabazlık, siyaset dolandırıcılığı, rüzgara göre kuyruk değiştirmek” gibi ifadelerin kullanılması da Akis tarafından “Batılı bir devlet karakteri taşıyan” Türkiye'nin ağırbaşlı duruşunu sarstığı gerekçesiyle eleştirilmiştir³³. Ancak Akis'in yaklaşık bir hafta sonra yayınlanan sayısında yer alan şu sözler, daha yumuşak ifade edilmiş olsa da, Suriye hususundaki fikirlerin çok da farklı olmadığını göstermektedir:

“Suriye Türkiye için hiçbir zaman iyi komşu olmamıştı. İstiklalini kazanmadan da, kazandıktan sonra da hakiki devlet vasfını alamadığından bir kabilenin bütün arazını göstermiş, hükümetlerinde istikrar olmamış, bir takım maceraperestlerin tecrübe tahtası yerine geçmiş, memleketi idare edenler de asla bunların üstüne çıkamamışlardır. Bu yüzden hemen her devirde komünistler türlü kılıklar altında iktidarı ellerinde tutmuşlar, kırk paralık menfaat için yapmadıklarını bırakmamışlardır. Suriye realitesi, bundan ibarettir. Bir devlet olamayan komşu memleketlerin askeri kudret ifade edemeyeceği de tabiidir³⁴.”

Basındaki bu söylemlere karşın Ankara, Bağdat Paktı'nın içinde Suriye'nin de yer alması için gerekli teşebbüsleri bu dönemde fazlasıyla yerine getirmiştir. Türkiye'nin Suriye ile ilgili bir girişimi de 14 Haziran 1955'te Bağdat Paktı'nın ilk bildirisinin yayınlanmasından sonra olmuş, pakta katılmaya ikna edebilmek için Başbakan Menderes Şam'a gitmiştir. Ancak tüm bu çabalardan Bağdat Paktı lehinde bir sonuç çıkmamış ve Suriye, Mısır ile beraber hareket etme yolunu seçmiştir³⁵.

³³ Akis, “Bir Nota Hadisesi”, 26 Mart 1955, s. 4, Milliyet, “Suriye'nin Cevabi Notasını İade Ettik”, 21 Mart 1955, s. 1-7

³⁴ Akis, “Orta Doğuda Kıvılcım”, 2 Nisan 1955, s. 6

³⁵ Zafer Yazkan Talu, *The Nature of the Baghdad Pact and Turkey's Middle East Policy*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 136-138

Bundan ayrı Suriye'nin hareketlerine yönelik tepki vermesine karşın, Ortadoğu'da hala söz sahibi olduğunu iddia eden ancak pakta ilgili görüşmelerde bir kenarda bırakılan Fransa'nın bu oluşumu olumsuz karşılamasına Türkiye'nin ses çıkarmaması ve hatta Türk-İrak Paktı'na katılmasını teklif etmesi ilginçtir. Nitekim 17 Mart 1955'te Dışişleri Bakanı Antonie Pinay, Fransız Milli Meclisi Dışişleri Komisyonu'nda Fransa'nın Türk-İrak Paktı'na katılması durumunu gerek kendilerinin gerekse Türk Hükümeti'nin memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı ile Fransa Büyükelçisi Numan Menemencioglu ve Quai d'Orsay'in genel sekreteri olan ve önceden Ankara'da sefirlik yapan Rene Massigli arasında görüşmeler de yapılmıştır. Tüm bunlar, pakta katılacak ilk Batılı ülke olma durumu bulunmasa da politikasını Suriye ve Lübnan'a göre belirleyen Fransa ile aradaki soğukluğu giderme açısından mühim gelişmeler olarak değerlendirilmelidir³⁶. Ancak Fransa'nın pakta üye olmadığını da yine belirtelim.

Paktın tek Batılı ülkesi olan İngiltere'nin pakta girdiği dönemde Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı sıkıntılı günlerin sınır ihlallerine yol açtığını da aktarmak gerekir. Nitekim Suriye'ye ait bir uçak filosu Derbesiye'den³⁷ Türkiye sınırını geçmiş ve konuyla ilgili Suriye'nin Ankara elçisine nota verilmiştir. Notaya cevaben Suriye de bir Türk filosunun kendi hava sahasında uçtuğunu iddia etmiştir. İki devlet arasındaki meseleye Mısır müdahil olarak Suriye'yi sonuna kadar koruyacağını söyleyip Türkiye'yi Sovyet Rusya ile tehdit etmiştir. Türkiye ise ABD tarafından desteklenmiş, Suriye de savaş imasında bulunurcasına sınıra asker sevk etmiştir. Konu dâhilinde Türk halkının tepkisine örnek olarak İzmir'den Menderes'e telgraf çeken gençlerin

³⁶ Milliyet, "Fransa Pakta Katılıyor", 18 Mart 1955, s. 7, Akis, "Fransa'nın Durumu", 26 Mart 1955, s. 4

³⁷ 4 Eylül 1953 tarih ve 4/1407 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile sınır kapısı tayin edilen Mardin-Şenyurt Kara Hudut Kapısı 1979'a kadar kullanılmış, bu tarihten sonra Suriye tarafındaki Derbesiye'nin kapalı olması sebebiyle faaliyetine son verilmiştir. Bkz. Bahattin Doğanay, *Türkiye-Suriye Turizm İlişkileri (Mersin-Lazkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Üçgeninde Yeni Bir Destinasyon Modellemesi Mümkün müdür?)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara 2009, s. 64.

yedek subay üniformalarını giymeye hazır olduklarını ilettiklerini verebiliriz³⁸.

Bağdat Paktı Çerçevesinde Lübnan ve Ürdün'ün Tutumu

Bağdat Paktı'nın oluşum sürecinde Lübnan'la ilgili olarak Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un 1955 Nisanında Türkiye'ye gelmeyi planlayıp akabinde de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Beyrut'a gitmeyi düşündüğünü söyleyelim ve ekleyelim Lübnan pakta girmeyi istemekle birlikte Suriye ile ticari, ekonomik ve gümrük ilişkileri sebebiyle tereddütte kalmış ve karşılıklı ziyaretlerle bu endişenin giderilmeye çalışılması amaçlanmıştır³⁹. Ayrıca Chamoun, Ankara'da bulunduğu üç günlük süreçte Türkiye ile Suriye'nin arasındaki gerginliği çözmek için çaba sarf etmiş ve bunda da başarı göstermiştir. Ancak Lübnan cumhurbaşkanının Ankara'dan ayrılışının ardından yapılan resmi açıklamaya göre henüz Türk-İrak Paktı'na Lübnan'ın gireceğine dair bir belirti yoktur; Chamoun, pakta sempati beslemesine karşın ilk olarak Ankara ile Şam gerginliğinin çözülmesini ve önce Suriye'nin pakta alınmasının sağlanmasını istemektedir. Ankara'da bulunduğu süre içinde iki kez Suriye'nin Türkiye elçisiyle görüşen Chamoun, kendisinin Beyrut'a dönmesine değin herhangi bir pakta dâhil olmamasının Şam'a bildirilmesini de sağlamıştır. Kısaca Lübnan, Suriye olmadan bu pakta girmek istememiştir. Ankara da Suriye'nin pakta dâhil olmasından yanadır ki, Türkiye ve Irak'la sınırı olmayan Lübnan ile Ürdün'ün Suriye olmadan bu pakta yer almasının Ortadoğu'da sorunları arttıracığının da farkındadır. Dolayısıyla Suriye'nin pakta katılması, Mısır, Suudi Arabistan ve Rusya tarafına kaydırılmaması noktalarında Lübnan'ın arabuluculuğuna ihtiyaç duyulmuştur⁴⁰.

Ayrıca İngiltere de bölgede geniş bir yay çizmek için Suriye ve Ürdün'ün bu birliğe dâhil olmasını istemiş olmasına rağmen bu mümkün olmamıştır⁴¹. Paktin İsrail saldırılarına karşı kendilerini

³⁸ Akis, İki Tarafda Kalın Laflar", 2 Nisan 1955, s. 6

³⁹ Akis, "Lübnan Girecek mi?", 26 Mart 1955, s. 5

⁴⁰ Akis, "Yeni Metodlar", 9 Nisan 1955, s. 9-10

⁴¹ Gerald Butt, "Lesson From History: 1955 Baghdad Pact", <http://news.bbc.co.uk> (Erişim 10 Temmuz 2016)

koruyacağına dair söylemlerle Ürdün ve Lübnan kazanılmaya çalışılmış⁴², Ürdün'ü pakta çekerek diğer Arap ülkelerinin de bu ülkeyi izleyeceğini düşünen İngiltere'nin bu isteği ise gerçekleşmemiştir⁴³. Bu dönemde Pakistan da Batıyla ilişkilerin devamının fayda sağlayacağını söyleyerek Ürdün'ün Bağdat Paktı'na katılmasını sağlamaya çalışmıştır⁴⁴. Ama gerek Ürdün'ün gerekse Lübnan'ın Bağdat Paktı'na katılmayarak bu iki ülkenin Ortadoğu'da oluşan Türkiye-Irak ve Mısır-Suriye gruplaşmalarının ikisine de dahil olmadığını hatırlatalım⁴⁵. Akis, Lübnan'ın pakta katılmasını şaşırtıcı bulmayacağını ve Lübnan'ı da Ürdün'ün takip edeceğini, böyle olduğu takdirde bir asıl başarıdan söz edilebileceğini⁴⁶ kaleme almakla birlikte beklenen olmamış ve söylediğimiz üzere iki ülke de bu oluşuma katılmamıştır. Ürdün'ün pakta katılmamasında ülke içindeki muhalefet etkin olmuş, Ürdün Kralının pakta üye olmak istemesine rağmen duruma muhalefet olan grubun üstesinden gelememesi bu isteği engellemiştir⁴⁷.

Daha net ifade ile hem Kral Hüseyin'in hem de Başbakan Seyit Sait'in Bağdat Paktı'na katılmayı istemelerine rağmen gerek kabinedeki dört bakan gerekse halk ve Ürdün ordusundaki genç subaylar buna karşı çıkmışlardır. Bunun üzerine pakt karşıtı olan ve ordu tarafından sevilen dört bakan İngiliz Kraliyet Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanı General Templer'in Ürdün'de bulunduğu sırada, Ürdün'ün dış politikasına İngiltere'nin etki ettiği gerekçesiyle istifa etmiştir. Ardından yeni kabineyi kurma görevi Kral Hüseyin tarafından Bağdat Paktı taraftarı El Mecalî'ye verilmiştir. Bunun üzerine tepkiler artmış ve Kudüs'ün Arap tarafındaki Türk Başkonsolosluğu ateşe verilmiş, konsolosluk kullanılamaz hale gelmiştir. Başkonsolos İsmail Hakkı Kentli de İsrail tarafındaki binaya geçmiştir. Buna ilaveten konsolosluktaki Türk bayrağının yakıldığına, kendisine saldırıldığı için Kentli'nin Kudüs'ün İsrail kısmına sığındığına dair haberler çıkmışsa da

⁴² Akis, "Yeni Bir Halka", 26 Kasım 1955, s. 10

⁴³ Duman, s. 317

⁴⁴ Akis, "Mısır Çırpınıyor", 12 Mart 1955, s. 16

⁴⁵ Sait Yılmaz, *Irak Dosyası*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2011, s. 121

⁴⁶ Akis, "Lübnan'dan Gelecek Misafir", 2 Nisan 1955, s. 7

⁴⁷ U.S. Department of State Archive, "The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO)", <http://2001-2009.state.gov> (Erişim: 17 Temmuz 2016)

Dışişleri Bakanlığı bunları yalanlayarak olayları komünistlerin çıkardığını söylemiştir. Olaylardan sonra El Mecalî Hükümeti istifa ederek yeni seçimlerin 14 Ocak 1956'da yapılmasına karar verilmiştir ki tüm bu yaşananların zaten Bağdat Paktı içinde Ürdün'ün olabilmemesinin önüne geçmiştir⁴⁸.

Bağdat Paktı ve Türkiye-Pakistan İlişkileri

Bağdat Paktı çerçevesinde Pakistan'la da gelişmeler yaşanmış, Karaçi'deki Türk ve Iraklı elçiler Pakistan Başbakanı Muhammed Ali'ye bir nota vererek pakta katılmasına yönelik çağrıda bulunmuşlardır. Ancak Pakistan'ın pakta katılması bu çağrıdan yaklaşık beş ay sonra olmuştur. Bu çağrıyı İngiltere de desteklemiştir ki dönem itibariyle artık İngiltere de pakta dâhil vaziyettedir. Hatta pakta girmeden önce bu kararını İngiltere, Karaçi'ye bildirmiştir. Ancak İngiltere'den daha önemli görülmesi gereken husus esas olarak ABD'nin pakta katılmasının sağlanmaya çalışılması olarak görülmektedir. Çünkü bu pakt ABD'siz olursa Ortadoğu savunması yine İngiltere'de kalacaktır ki bu bağlamda Londra Mısır'daki üslerini kaybetmesini telafi eder duruma gelecek ve Türkiye İngiliz nüfuz sahasına girmiş gibi görünecektir ve Ankara bunu istememektedir⁴⁹. Ancak bu pakta ABD hiç dâhil olmamış, sadece gözlemci olarak yer almış ve toplantılara katılmıştır. Hükümet darbesinden sonra 1959'da Irak'ın ayrılmasıyla Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO) adında Ankara merkezli yeni yapılanmaya da yine üye olmayan ABD, Ortadoğu'daki müttefiklerine destek vermekle yetinmiştir⁵⁰.

1955'in ortalarında Türkiye'nin ilgilendiği bir diğer mevzuu Pakistan ile Afganistan arasında arabuluculuk yapma çabaları olmuştur. 1947'de İngiltere'nin Hindistan'dan çekilme kararı alması sonrasında doğan Pakistan'ın, Afganistan'la sınır meselesi söz konusu olmuş ve denize

⁴⁸ Akis, "Müessif Hadise", 31 Aralık 1955, s. 14-15

⁴⁹ Akis, "Pakistan'ı Davet", 9 Nisan 1955, s. 10

⁵⁰ U.S. Department of State Archive, "The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO)", <http://2001-2009.state.gov> (Erişim: 17 Temmuz 2016)

kıyısı olmadığı için Pakistan'a muhtaç olan Afganistan⁵¹, sınır bölgesinde yaşayan Patanların bağımsız ülke olmasını isteyerek Pakistan'ı güçsüzleştirmek istemiştir. Bu noktada Nehru iki ülke arasındaki çekişmeleri el altından desteklerken Mısır ve Suudi Arabistan'la birlikte Türkiye'nin arabuluculuk yapma taleplerini Pakistan olumlu karşılamıştır. Afganistan'ın ise anlaşma yanlısı olmadığı dikkat çekmiştir. Nitekim Afganistan Başbakanı Serdar Davut Han'ın yaptığı şiddetli bir konuşma sonrasında Kabilliler Pakistan Elçiliğini basarak Pakistan bayrağını yırtıp binayı talan etmişlerdir. Bunun üzerine Pakistan verdiği notayla bir tören düzenlenip bayraklarının yeniden elçiliğe asılmasını istemişlerse de Karaçi'deki Afgan temsilci bunu reddederek ödeşmek için Karaçi elçiliğindeki Afgan bayrağını indirebileceklerini söylemiştir⁵².

Afganistan ile Pakistan arasındaki bayrak meselesini çözmeye noktasında Türkiye'nin arabuluculuğunun etkili olduğu belirtilmelidir. Başbakan Menderes'in ifadelerinden anladığımız kadarıyla⁵³ Afganistan Dışişleri Bakanı'nın bu sıkıntının giderilmesiyle ilgili Türkiye'den yardım istemesi üzerine Türkiye arabuluculuk yapmış ve Kabil'de Afgan Dışişleri Bakanı Pakistan Büyükelçiliğine gelerek Pakistan bayrağını

---

⁵¹ Afganistan'ın ithalat ve ihracatının yarısından fazlası Pakistan yoluyla ve özellikle Karaçi Limanı vasıtasıyla yapılmaktadır. İran yoluyla ticaret yapması çok pratik olmayan Afganistan'ın Pakistan ile münasebeti biterse ticaretini Sovyet sınırından yapması durumu ortaya çıkacaktır ki bu da Afganistan'ın Sovyet tarafına kayması anlamına gelmektedir. Bkz. Ayın Tarihi, 6 Mayıs 1955, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr> (Erişim 17 Temmuz 2016)

⁵² Akis, "Huzursuz Bir Hudut", 28 Mayıs 1955, s. 13-14

⁵³ Başbakan Adnan Menderes'in bu konuşmayı yapma sebebi, 6-7 Eylül Olayları esnasında İzmir Fuarı'ndaki Yunan Bayraklarının indirilmesi ve sonrasındaki süreçte Yunanistan'la ilişkilerin gerilmemesi için hükümetin 24 Ekim 1955'te dönemin Bayındırlık Bakanı olan İzmir milletvekili Muammer Çavuşoğlu'na Yunan bayrağını göndere çektiğmesi meselesi ile ilgilidir. 16 Aralık 1955 tarihli Meclis oturumunda Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü ve Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Yunan bayrağının göndere çekilmesini tenkit etmişler, Menderes de dost iki ülkeye tavsiye edilenin tarafımızdan uygulanmasının yerinde bir hareket olduğunu beyan etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Selma Çetinkaya, *Türkiye'de İktidar-Muhalefet İlişkileri (1954-1960)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2016, s. 160, 199-202

kendi eliyle indirildiği yere çekmiştir. Bu esnada yaptığı konuşmada “Pakistan vatandaşlarının Afganistan’daki mallarının, mülklerinin, maddi manevi bütün varlıklarının ve mevcudiyetlerinin teminat altında bulunduğunu ve Pakistan menfaatlerinin korunacağını” ifade etmiştir⁵⁴. Afganistan ile problemler yaşayan Pakistan’ın bu süreçte Hindistan ile de meseleleri gündeme gelmiştir.

Pakistan’ın Hindistan’la arasında yaşanan problem Keşmir’in hangi ülkeye ait olacağı meselesidir. Halkı Müslüman, Racası ise Hindu olan Keşmir’de halk Pakistan’da kalmak istemektedir. Konuyla ilgili olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde plebisit yapılması gündeme gelmiştir. Ancak Hindistan plebisitten kendi aleyhinde bir sonuç çıkacağını düşündüğü için buna sıcak bakmamıştır. Pakistan Başbakanı Mehmet Ali Çudhuri ise halkın geleceğine kendisinin karar vermesi durumunu sıcak karşılamıştır⁵⁵. Keşmir meselesinde Ruslar da Hindistan’dan yana tavır almışlardır. Hatta Keşmir’de komünist bir yapılanma oluşmaya başlamış, bu yapılanma Keşmir’in Bağdat Paktı’na üye olan Pakistan’a katılmaması için Hindistan’a yardım eder görünerek Sovyetler Birliği’ne hizmet etmiştir. Bu süreçte Bulganin ve Kruşçev Bağdat Paktı’na karşı sert ifadeler kullanmışlardır. Kruşçev’e göre “Bağdat Paktı sabun köpüğünden başka bir şey değildir ve günün birinde arkasında kötü bir hatıra bırakarak tarihe karışacaktır.” Sovyetler Birliği’nden ayrı bu hususta Hindistan’a destek veren bir diğer ülke de Bağdat Paktı’na girmeyi reddetmiş olan Suudi Arabistan olmuştur. Suudi Arabistan Kralı Suud bin Abdülaziz’in de aynı dönemde Hindistan’a yaptığı ziyarette Bağdat Paktı’nı ve Irak’ı eleştirdiği görülmektedir. Suud bin Abdülaziz’e göre Irak bu pakta girerek Arap davasına ihanet etmiştir. Ayrıca Bağdat Paktı barışı korumaya gücü yetecek bir teşkilat değildir ve diğer Arap ülkeleri paktın dışında kaldığı müddetçe de olamayacaktır. Dönem itibariyle Ortadoğu’nun düzenini komünizm aleyhine bozan Bağdat Paktı’na karşı Hindistan merkezli bir karalama kampanyası başlatılmıştır. Buna karşın Bağdat Paktı’na üye ülkelerden herhangi bir tepki gösterilmemiş, Keşmir meselesinde de pakta üye olan Pakistan yalnız bırakılmıştır⁵⁶.

⁵⁴ TBMM ZC, X. Devre, VIII. Cilt, 16 Aralık 1955, s. 300

⁵⁵ Akis, “Keşmir”, 10 Aralık 1955, s. 17-18

⁵⁶ Akis, “Hindistan”, 24 Aralık 1955, s. 16

Bağdat Paktı Sürecinde Mısır ve Hindistan

Türk-İrak Paktı'nın karşısında duran Mısır'ın 1955 Nisanındaki girişimi önemli görülmesi gereken bir husustur. Ortak endişeleri değerlendirmek, daha fazla ekonomik, kültürel ve politik işbirliği sağlamak için 29 Asya ve Afrika ülkesinin bir araya geldiği Bandung Konferansı⁵⁷ öncesinde Hindistan ve Pakistan'a giden Cemal Abdünnasır, sonrasında Hindistan Başbakanı Nehru ile Rangoon'a⁵⁸ geçmiştir. Bu esnada Çin Başbakanı Chou-En-Lai⁵⁹ de Rangoon'dadır ve üç devlet adamı burada görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerde Chou En-Lai; Nasır ve Nehru'ya en üst düzeyde yardımda bulunacağını vaat etmiştir. Buna karşın Mısır ve Hindistan da Kızıl Çin'in davalarını benimsemeye söz vermiştir. Böylece Mısır, Türk-İrak Paktı'yla Ortadoğu'da kırılan itibarını geri kazanmaya çalışmış, Nehru'dan da bu noktada destek görmüştür. Nitekim Nehru bu paktın zararlı olduğuna dair bir açıklama yapmıştır. Bandung Konferansı'nda ise Rusya'yı koruyucu bir yol izlenmesi ile Batı'nın sesinin duyurulması görevi Türkiye'ye düşmüş, bu noktada Pakistan, Irak ve biraz da Lübnan Türkiye'ye yardımda bulunmuştur. Endonezya'daki bu toplantıda Türkiye'yi Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Orhan Eralp, Talat Benler, Zeki Kunalp ve Turgut Menemenciğlu temsil etmiştir.⁶⁰

Bandung Konferansı'nda tarafsızlardan Nehru, Atlantik Paktı'na ve bu bağlamda Türkiye'ye karşı da cephe almıştır. Bu konferanstan hemen sonra, 4 Mayıs 1955'te Başbakan Menderes'in Avrupa'daki tarafsızlık politikasının başında bulunan ve bir nevi "Asya'nın Nehru'su, Afrika'nın Abdünnasır'ı" neyse Avrupa için de aynı konumda bulunan Tito ile görüşmek için beş günlüğüne Yugoslavya'ya gitmesi ilgi

⁵⁷ Mary Ann Heiss, "Exposing 'Red Colonialism': U.S. Propaganda at the United Nations, 1953–1963", *Journal of Cold War Studies*, Summer 2015, Vol. 17, No. 3, Pages 82-115, <http://www.mitpressjournals.org> (Erişim 18 Temmuz 2016)

⁵⁸ Rangoon'un ilk ismi Yangon'dur. Bkz. Spencer C. Tucker, *A Global Chronology of Conflict From the Ancient World to the Modern Middle East*, ABC-CLIO, California 2010, s. 1206

⁵⁹ Chou En-Lai 1954 itibarıyla Çin'in başbakanlığını yapan isimdir. Bkz. Philippe Ardant, "Çin Halk Cumhuriyeti'nde Yönetim", Çev. Visalettin Pekiner, *Amme İdaresi Dergisi*, Aralık 1969, Sayı: 2/4, ss. 130-168, s. 133

⁶⁰ Akis, "Bandung'ta Mücadele", 23 Nisan 1955, s. 15

çekmiştir⁶¹. Ancak Sovyetler Birliği'nin de Yugoslavya'ya bir gezi düzenlediğini söyleyelim. Balkanlar'da yeni bir dostluk bağı oluşturmak isteyen Rusların Batı'ya bağlı ülkelerden Yunanistan'ı da yanına çekip Türkiye'yi dışarıda bırakmayı planladığı, Tito-Kruşçev görüşmelerinde Balkan Paktı konuşulurken belli olmuştur⁶². Ancak konuyla ilgili olarak Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Zorlu'nun U. S. News and World Report Dergisine verdiği demeçte Yugoslavya'ya güvenmeleri gerektiğini, Tito'nun Rusya'ya boyun eğmeyeceğini ifade etmiştir⁶³. Ayrıca Yugoslavya gezisi akabinde Moskova'da Hindistan Başbakanı Nehru ile on beş gün boyunca görüşmelerde bulunulmuş, Asya'da tarafsızlık politikası bağlamında Rusların en çok güvendiği isim olarak Nehru bu dönemde ön plana çıkmıştır⁶⁴.

Bağdat Paktı ve Türkiye-İran İlişkileri

Bağdat Paktı'na son üye olan İran, üçüncü kuvvet politikası geleneğini terk ederek ve Başbakan Musaddık'ın denediği tarafsızlık yanlısı yaklaşımını öteleyerek Batı'yla işbirliği içine girmek istemiştir. Ayrıca İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin de tahtını korumak için bu birliği bulunmaz bir fırsat olarak gördüğünü söyleyelim⁶⁵. Öte yandan Musaddık'ın düşmesinin ardından İngiltere de Sovyetler Birliği'nin bölgeye yayılmasını engellemek adına Ortadoğu'da savunma birliği kurulması isteğini açıkça ortaya koymuştur ki bunda Sovyetlerin askeri takibatı için İran'ın önemli rol oynuyor olmasının etkisi büyüktür. Bundan ayrı 19 Ekim 1954'te Irak'ın, kendi güvenliklerinin Türkiye ve İran'ın güvenliğine bağlı olduğunu ifade etmesi de oldukça önemli görülmelidir⁶⁶.

⁶¹ Akis, "Taraflılar ve Tarafsızlar", 7 Mayıs 1955, s. 9

⁶² Akis, "Balkan Paktı Meselesi", 11 Haziran 1955, s. 14

⁶³ Ayın Tarihi, 7 Haziran 1955, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr> (Erişim 18 Temmuz 2016)

⁶⁴ Akis, "Yeni Tarafsızlar Peşinde", 18 Haziran 1955, s. 18

⁶⁵ Baghdad Pact, *Encyclopaedia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org> (Erişim 20 Temmuz 2016)

⁶⁶ M. Serkan Taflioğlu, "II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme", *Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 7 Yaz 2013, ss. 631-644, s. 634

Pakt üyesi olup da günümüzde ABD'nin öngördüğü kuşağın dışında kalan tek ülke olan İran⁶⁷ önceden de söylediğimiz gibi 3 Kasım 1955'te pakta dâhil olmuştur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Tahran ziyaretinden sonra verilen bu kararda İran Şahı Pehlevi'nin Ayan Meclisi'nin açılışında belirttiği gibi tarafsızlık politikasının iki dünya savaşında da İran'a bir yarar sağlamamasının etkisi fazladır. Pehlevi'den sonra, önce Başbakan Hüseyin Ala, ardından Ayan Meclisi Dışişleri Komisyonu İran'ın Bağdat Pakti'na katılacağına dair beyanlarda bulunmuştur. 11 Ekim 1955'te yayınlanan resmi tebliğle de pakta katıldığını açıklayan İran, aynı gün Nuri Sait Paşa'ya bu kararını bildirmiştir. Böylece NATO ile SEATO⁶⁸ arasındaki boşluğu, Bağdat Pakti ülkeleri tamamen doldurmuştur⁶⁹. Pakta katılmasından kısa süre sonra, 18 Kasım 1955'te Türkiye ile İran arasında Ankara'da Sarısu ve Karasu'yun Sularının Kullanımı ile ilgili protokol imzalanmıştır. Bu protokolle her iki nehirde hidrometrik istasyonlar kurulmuş, Sarısu'yun kaynağının kuraklık yılları boyunca İran'a doğru verilmesi, Karasu'yun haklarınınsa her iki ülke için eşit olması kararlaştırılmış, sınırdaki yerleşim yerleri ise bundan etkilenmemiştir⁷⁰.

Bağdat Pakti'nin Türkiye'nin Yunanistan ve İsrail ile İlişkilerine Etkisi

Türkiye'yi bu süreçte rahatsız eden bir başka mevzuu ise Yunanistan ile ilişkiler olmuştur. Yunanistan, Türk-İrak Pakti'na karşı cephe almış,

⁶⁷ Gerald Butt, "Lesson From History: 1955 Baghdad Pact", <http://news.bbc.co.uk> (Erişim 10 Temmuz 2016)

⁶⁸ Güneydoğu Asya'da büyüyen Komünist tehdide karşı koymak için 8 Eylül 1954'te oluşturulan bölgesel bir sistem olan SEATO'ya (South East Asian Treaty Organization/Güney Doğu Asya Anlaşması Örgütü) üye ülkeler Avustralya, Fransa, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland, İngiltere ve ABD'dir. SEATO'nun faaliyeti 30 Haziran 1977'ye kadar devam etmiş, bu tarihte dağılmıştır. Bkz. Ronald B. Frankum, *Historical Dictionary of the War in Vietnam*, Scarecrow Press, Maryland 2011, S. 419

⁶⁹ Akis, "Zincirin Son Halkası", 22 Ekim 1955, s. 17

⁷⁰ The Geographer Office of the Geographer Bureau of Intelligence and Research, *International Boundary Study, Iran-Turkey Boundary*, No. 28, February, 1964, s. 7 <http://archive.law.fsu.edu> (Erişim 20 Temmuz 2016)

bu konuda Mısır'ın yanında bulunmuş, Türkiye'yi zora sokmak adına Kıbrıs'ta karışıklıklar çıkarmıştır. Bu bağlamda Kıbrıs'taki Türk evlerinin duvarlarına siyah boyalarla "E.OK!"⁷¹ yazılarak yeni kurdukları çetenin ilanını yapmışlardır. Binaların bombalandığı, Türklerin tehdit edildiği bugünlerde Atina'da yapılan Kiliseler Kongresi'ne katılan Makarios da Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletlere tekrar taşımayı hedeflediklerini dile getirmiştir. Her ne kadar Kıbrıs'ın İngiliz valisi tarafından sert tedbirlerin alınması emredilmişse de Türkiye'nin Ortadoğu'daki teşebbüslerinin Yunanistan tarafından hazmedilemediği anlaşılmaktadır⁷². Aynı şekilde 29 Ağustos 1955'te başlayan Londra Konferansı'nda İngiliz Dışişleri Bakanı Harold Macmillan'ın NATO ve Bağdat Pakti'ndeki görevlerinden dolayı Kıbrıs'ın tamamının elinde bulunması gerekliliğini vurgulaması da Yunanistan'ın politikasında etkili olmuştur⁷³.

Birleşmiş Milletler Anlaşmasının 51. Maddesinde yer alan "meşru müdafaa hakkına ve sulhun elbirliği ile ve müspet şekilde korunması" ilkesine dayanan⁷⁴ Bağdat Pakti'nin Türkiye ile İsrail ilişkileri üzerindeki etkisine bakacak olursak İsrail'in bu yapılanmayı Ortadoğu'daki varlığı için bir tehdit olarak algılaması dolayısıyla rahatsızlık duyduğunu görürüz. Bu oluşumu kendisine yönelik bir tehdit şeklinde değerlendirmesinde ise Bağdat Pakti'na İsrail'in üye olmasını önlemek için Irak tarafından koydurulan 5. Maddesinde yer alan "paktın sadece Arap Birliği'nin üyelerine ve taraflarca tanınmış ülkelere açık olduğu" ibaresi etkili olmuştur. İsrail'e göre bu ibarenin bulunduğu pakt, İsrail'e

⁷¹ 1 Nisan 1955'te kurulan Ethniki Organosis Kipriakou Agonos (EOKA) veya National Organisation of the Cypriot Struggle isimli örgüt Başpiskopos 3. Makarios tarafından kurulmuştur ve başına General George Grivas getirilmiştir. İngiliz idaresine karşı bağımsızlık kazanmak ve Yunanistan'la birleşmek amacını taşımaktadır. 1 Nisan bugün hala Güney Kıbrıs'ta ulusal gün olarak kutlanmaktadır. Bkz. "National Day 2017", <http://publicholidays.eu/cyprus/national-day> (Erişim: 17 Temmuz 2016)

⁷² Akis, Bir Dostun Yeni Marifetleri", 9 Nisan 1955, s. 16

⁷³ Yavuz Güler, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi", *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2004, ss. 101-112, s. 105

⁷⁴ Ayın Tarihi, 4 Haziran 1955, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr> (Erişim 17 Temmuz 2016)

karşı Arap saldırganlığını arttıracaktır ve dolayısıyla İsrail'e karşıdır⁷⁵. Bu bakış açısını ortadan kaldırmak isteyen Menderes, Türkiye-İrak Deklarasyonu'nun imzalanmasından on gün sonra, 22 Ocak 1955'te İngiltere Büyükelçisi ile bir görüşme yaparak Türkiye'nin İsrail ile ilgili izlediği siyasette bir değişiklik olmadığını altını çizmiştir. Altı gün sonra, 28 Ocakta da İsrail Elçisi ile görüşen Başbakan Menderes benzer söylemlerde bulunmuştur. Elçinin, Irak bu paktı İsrail'e karşı kullanmak istediği takdirde Türkiye'nin karşı çıkacağına yönelik bir teminat verip vermeyeceğine dair sorusuna cevaben Menderes % 90 karşı çıkacağını söylemiştir⁷⁶.

İsrail Türkiye'nin cevabından tatmin olmamış olsa gerektir ki 1955 Martında İsrail'e yönelik politikasında bir farklılık olup olmadığına dair bir soru yönelttiği notayı Türkiye'ye vermiştir. Türkiye bu notaya, İsrail ile ilgili politikasında bir değişikliğe gitmediğini belirttiği bir cevap vermiş olsa da Bağdat Pakti'na katılmamış Arap ülkelerine yönelik ılımlı siyaseti dolayısıyla 1955 yazı itibarıyla İsrail'le ilişkisinde soğukluk yaşamış ve diplomatik münasebetlerini en aşağı seviyeye çekmiştir⁷⁷. 1955 yılının Temmuzunda hükümet bunalımı yaşayan İsrail'de Moshe Sharett Hükümeti istifa etmiş olmakla birlikte Akis'te İsrail "karışık Ortadoğu'da en kuvvetli ve en müstakar devlet" olarak lanse edilmiştir⁷⁸. Böylesi güçlü görülen bir ülke ile Türkiye'nin ilişkilerinin bundan sonraki süreçte giderek gerginleştiğini söyleyelim⁷⁹.

---

⁷⁵ Türel Yılmaz, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 5 Sayı 1, 2010, ss. 9-24, s. 11

⁷⁶ Hüner Tuncer, *Menderes'in Dış Politikası Batı'nın Güdümündeki Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013, s. 147-148

⁷⁷ Tuncer, s. 148

⁷⁸ Akis, "Şu Küçük İsrail...", 16 Temmuz 1955, s. 7

⁷⁹ Bu gerginlikte Abdünnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine İsrail, İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a savaş açması ve bunun üzerine Türkiye'nin İsrail'i kınayarak Ortadoğu'daki düzenin bozulmasında en büyük tehdit olarak İsrail'i görmesi etkili olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tuncer, s. 148-149

Bağdat Pakti'nin Akıbetine Dair

Bağdat Pakti, Ortadoğu'da ilişkileri yumuşatmaya yönelik tasarlanmış, ancak özellikle dahil olmayan ülkelerin üye ülkelerle olan sorunlarını arttırmasıyla ön plana çıkmıştır. Oysaki bu oluşumda amaç sadece Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya sızmasını önlemek değil, aynı zamanda bölgesel savunmayı da güçlendirmektir ve bu doğrultuda İngiltere, Irak, Türkiye, İran ve Pakistan tarafından 1955'te oluşturulmuştur⁸⁰. Pakt ile ilgili olarak Akis de şu açıklamayı yapmıştır:

"...Bu pakt, Stalin'in ölümünden sonra Rusya tarafından takip edilen yeni Rus politikasının güler yüzlü maskesine kanmayan ve Orta Doğu'daki yerini bırakmak istemeyen İngiliz devlet adamları tarafından temeli atılan, Amerika tarafından da desteklenen bir ittifaktı..."⁸¹

İngiltere'nin ve ABD'nin oluşturulan sistemden faydalandığı muhakkaktır. Türkiye de kendi adına olumlu neticeler almayı arzulamış ancak Bağdat Pakti'nden en fazla kar sağlayan ülke Irak olmuştur⁸². Irak'ın pakt içindeki önemi, 14 Temmuz 1958'de gerçekleştirilen hükümet darbesinin paktı fazlasıyla sarsmasından da anlaşılmaktadır. Darbeden yaklaşık sekiz ay sonra, 24 Mart 1959'da Irak, Bağdat Pakti'nden resmen ayrılmıştır⁸³. Esasen Irak Darbesinden 21 Ağustos 1959'a kadarki süreçte pakt, Irak'ın katılımı dışında devam etmiş⁸⁴, bu tarihte ise Bağdat Pakti'nin yerini Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) almıştır⁸⁵. Böylece yaklaşık dört yıl süren bu yapılanma tarihe karışmış, yaptığı ikili anlaşmalar neticesinde ortaya konulan Batı destekli pakt ile bu coğrafyada etkinliğini hissettirmeyi de amaçlayan Türkiye'nin gerek Ortadoğu ülkeleri gerek Batı gerekse Sovyet Rusya ile yaşadığı inişli çıkışlı serüveninin Bağdat Pakti kısmı sona ermiştir.

⁸⁰ Gerald Butt, "Lesson From History: 1955 Baghdad Pact", <http://news.bbc.co.uk> (Erişim 10 Temmuz 2016)

⁸¹ Akis, "Zincirin Son Halkası", 22 Ekim 1955, s. 17

⁸² Akis, "Dış Politikamıza Bakış", 27 Ağustos 1955, s. 11

⁸³ Bağcı, s. 101

⁸⁴ Cihat Göktepe, *British Foreign Policy Towards Turkey, 1959-1965*, 2012, Routledge, New York 2012, s. 29

⁸⁵ Balcı, s. 97

SONUÇ

1955-1959 yılları arasında hem Ortadoğu ile Batı'nın ilişkilerini yumuşatmak, hem Komünist yapılanmayı engellemek amacıyla oluşturulan Bağdat Paktı'nı bölgedeki tüm ülkeler kabullenmemiş, bunun da ötesinde Mısır'ın etkinliğiyle şiddetle karşı çıkmıştır ve pakt amacına tamamen ulaşamamıştır. Batı ile Ortadoğu arasında köprü olma vazifesini bu oluşum içerisinde de yerine getirmeye çalışan Türkiye, 1954 Nisan ayında Pakistan ile imzaladığı ikili anlaşmayla başlattığı Bağdat Paktı yapılanmasını paktın devamı niteliğinde olan CENTO'da da devam ettirmiştir. Bağdat Paktı'nın kuruluş sürecinde Ortadoğu ülkelerinin arasındaki gerginlikleri çözme noktasında da önemli bir rol oynayan Türkiye'nin bu girişimlerle Batı ile ilişkileri geliştirmek ve böylece Sovyetler Birliği'nin kendisine yönlendirdiği tehditlere karşı destek sağlamayı amaçladığı muhakkaktır. Ortadoğu'da daha güçlü bir pozisyona gelme isteğini de gerçekleştirmeyi arzulayan Türkiye, aynı düşünce içerisinde olan Mısır'ın paktı tehditkar görmesi sorunuyla da bu dönemde uğraşmıştır. Ayrıca Mısır'ın bu fikrini Suriye'ye aşılmasıyla pakta Batı'nın da kendisini özellikle dâhil etme çabasına karşın Suriye katılmamış, Lübnan'ın arabuluculuğu da sonuç vermemiştir. Lübnan ile Ürdün'ün Bağdat Paktı içerisinde girmemiş olmasının oluşumun büyümesinin önüne geçtiği bilinmelidir.

Paktın üyesi olan Pakistan'ın II. Dünya Savaşı sonrasında Hindistan ve Afganistan ile uğraştığı sınır meseleleri de Türkiye'nin çözüm bulma noktasında etkin davrandığı hususlar arasında yer almıştır. Bağdat Paktı, her ne kadar Arap coğrafyasıyla ilgili bir sistem kurulmasını ön görmüşse de oluşum içerisinde sadece Irak'ın Arap ülkesi olması enteresan bir ayrıntı olarak görülebilir. Yine eklemek gerekir ki, II. Dünya Savaşı sonrasında iki süper gücünden birisi olan ABD, diğer süper güç Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne karşı bölgede kuvvet kazanma isteği çerçevesinde paktın gerçekleşmesinde etkili ve istekli görülmesine rağmen gözlemci sıfatıyla yer almış, bu tutumu da pakt içindeki üyeleri rahatsız etmiştir. Türkiye'nin konuyla ilgili çabaları da sonuç vermemiş, ABD bu tavrını CENTO'da da sürdürmüştür. Netice olarak Türkiye'nin Batı ile bağlarını güçlendirme ve Ortadoğu ile ilişkilerini düzene sokma noktasında mühim bir yer tutan Bağdat Paktı,

yaklaşık dört yıl aktif kalmış, Irak'taki darbe sonrasında da yerini CENTO'ya bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi, 6 Mayıs 1955, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr> (Erişim 17 Temmuz 2016)

Ayın Tarihi, 4 Haziran 1955, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr> (Erişim 17 Temmuz 2016)

Ayın Tarihi, 7 Haziran 1955, <http://ayintarihi.byegm.gov.tr> (Erişim 18 Temmuz 2016)

“Principal Officers and Chiefs of Mission, by Year 1955, *Office of the Historian*, <https://history.state.gov> (Erişim 19 Temmuz 2016)

U.S. Department of State Archive, “The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO), <http://2001-2009.state.gov> (Erişim: 17 Temmuz 2016)

TBMM ZC, X. Devre, VIII. Cilt, 16 Aralık 1955

Sürelî Yayınlar

Akis, “Bir Politikanın Başarısı”, 1 Ocak 1955, s. 9

Akis, “Arap İçi mi, Arap Dışı mı?”, 8 Ocak 1955, s. 8-10

Akis, “Uyuşmayanlar”, 5 Şubat 1955, s. 16

Akis, “Menderes Bağdat'ta”, 26 Şubat 1955, s. 9-10

Akis, “Eden'in Turnesi”, 26 Şubat 1955, s. 27

Akis, “Paktın Asıl Kıymeti”, 5 Mart 1955, s. 10

Akis, “Mısır Çırpınıyor”, 12 Mart 1955, s. 16

Akis, “Lübnan Girecek mi?”, 26 Mart 1955, s. 5

Akis, “Bir Nota Hadisesi”, 26 Mart 1955, s. 4

Akis, “Fransa'nın Durumu”, 26 Mart 1955, s. 4

Akis, “Orta Doğuda Kıvılcım”, 2 Nisan 1955, s. 6

Akis, İki Tarafta Kalın Laflar”, 2 Nisan 1955, s. 6

Akis, “Lübnan'dan Gelecek Misafir”, 2 Nisan 1955, s. 7

Akis, “Pakistan'ı Davet”, 9 Nisan 1955, s. 10

Akis, “Yeni Metodlar”, 9 Nisan 1955, s. 9-10

Akis, Bir Dostun Yeni Marifetleri”, 9 Nisan 1955, s. 16

Akis, “Bandung'ta Mücadele”, 23 Nisan 1955, s. 15

Akis, “Bir Devrin Sonu”, 23 Nisan 1955, s. 5-6

Akis, “Taraflılar ve Tarafsızlar”, 7 Mayıs 1955, s. 9

- Akis, "Amerika ile Münasebet", 7 Mayıs 1955, s. 9
 Akis, "Dış Yardım", 21 Mayıs 1955, s. 4
 Akis, "Huzursuz Bir Hudut", 28 Mayıs 1955, s. 13-14
 Akis, "Balkan Paktı Meselesi", 11 Haziran 1955, s. 14
 Akis, "300 mü, 30 mu?", 18 Haziran 1955, s. 4-5
 Akis, "Yeni Tarafsızlar Peşinde", 18 Haziran 1955, s. 18
 Akis, "Şu Küçük İsrail...", 16 Temmuz 1955, s. 7
 Akis, "Dış Politikamıza Bakış", 27 Ağustos 1955, s. 11
 Akis, "Zincirin Son Halkası", 22 Ekim 1955, s. 17
 Akis, "Yeni Bir Halka", 26 Kasım 1955, s. 10
 Akis, "Keşmir", 10 Aralık 1955, s. 17-18
 Akis, "Hindistan", 24 Aralık 1955, s. 16
 Akis, "Müessif Hadise", 31 Aralık 1955, s. 14-15
 Akşam, "İngiliz-İrak Anlaşması", 2 Nisan 1955, s. 1
 Milliyet, "Türkiye-İrak Görüşmeleri", 11 Ocak 1955, s. 1-7
 Milliyet, "Başvekil Bugün Suriye'ye Gidiyor", 14 Ocak 1955, s. 1-7
 Milliyet, "Suriye'de Nümayişler", 14 Ocak 1955, s. 1-7
 Milliyet, "Fransa Pakta Katılıyor", 18 Mart 1955, s. 7,
 Milliyet, "Suriye-Arap Müzakereleri", 18 Mart 1955, s. 7
 Milliyet, "Suriye'nin Cevabi Notasını İade Eттіk", 21 Mart 1955, s. 1-7

Araştırma Eserleri

Aktaş, Melih, *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*, Şema Yayınevi, İstanbul 2006, s. 100, Gencer Özcan, "Elli Yıllarda 'Dış' Politika", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, ss.97-150

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt 1-2 (1914-1995), Alkım Yayınevi, İstanbul 2005

Baghdad Pact, *Encyclopaedia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org> (Erişim 20 Temmuz 2016)

Bağcı, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2007

Cohen, Michael J., *Fighting World War Three from the Middle East Allied Contingency Plans, 1945-1954*, Frank Cass&Co Ltd, Portland 1997

Ronald B. Frankum, *Historical Dictionary of the War in Vietnam*, Scarecrow Press, Maryland 2011

Göktepe, Cihat, *British Foreign Policy Towards Turkey, 1959-1965*, 2012, Routledge, New York 2012

"Dwight David Eisenhower Chronology", *Dwight D. Eisenhower Presidential Library, Museum and Boyhood Home*, <https://www.eisenhower.archives.gov> (Erişim 14 Haziran 2016)

“National Day 2017”, <http://publicholidays.eu/cyprus/national-day> (Erişim: 17 Temmuz 2016)

Podeh, Elie, *The Quest for Hegemony in the Arab World, The Struggle over the Baghdad Pact*, E. J. Brill, Leiden/Netherlands 1995

Saray, Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000

The Geographer Office of the Geographer Bureau of Intelligence and Research, *International Boundary Study, Iran-Turkey Boundary*, No. 28, February, 1964, s. 7 <http://archive.law.fsu.edu> (Erişim 20 Temmuz 2016)

Tucker, Spencer C., *A Global Chronology of Conflict From the Ancient World to the Modern Middle East*, ABC-CLIO, California 2010

Tuncer, Hüner, *Menderes'in Dış Politikası Batı'nın Güdümündeki Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013

Yılmaz, Sait, *Irak Dosyası*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2011

Tezler

Çetinkaya, Selma, *Türkiye'de İktidar-Muhalefet İlişkileri (1954-1960)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2016

Doğanay, Bahattin, *Türkiye-Suriye Turizm İlişkileri (Mersin-Lazkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Üçgeninde Yeni Bir Destinasyon Modellemesi Mümkün müdür?)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara 2009

Zafer Yazkan Talu, *The Nature of the Baghdad Pact and Turkey's Middle East Policy*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2014

Makaleler

Akman, Halil, Zeyrek, Suat, “John Foster Dulles'in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Sayı: II/2, 2013, ss. 259-288

Ardant, Philippe, “Çin Halk Cumhuriyeti'nde Yönetim”, Çev. Visalettin Pekiner, *Amme İdaresi Dergisi*, Aralık 1969, Sayı: 2/4, ss. 130-168

Bostancı, Mustafa, “Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Pakti”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013, ss. 171-184

Butt, Gerald, “Lesson From History: 1955 Baghdad Pact”, <http://news.bbc.co.uk> (Erişim 10 Temmuz 2016)

Duman, Sabit, “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 35-36, Mayıs-Kasım 2005, ss. 313-332

Güler, Yavuz, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi", *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, 2004, ss. 101-112

Heiss, Mary Ann, "Exposing 'Red Colonialism': U.S. Propaganda at the United Nations, 1953–1963", *Journal of Cold War Studies*, Summer 2015, Vol. 17, No. 3, Pages 82-115, <http://www.mitpressjournals.org> (Erişim 18 Temmuz 2016)

Tafloğlu, M. Serkan, "II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme", *Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 7 Yaz 2013, ss. 631-644

Yeşilbursa, Behçet Kemal, "Bağdat Paktı (1955-1959)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6, 2011, ss. 85-100

Yılmaz, Türel, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 5 Sayı 1, 2010, ss. 9-24